

Kulturernas uppkomst enligt Toynbee

på förhandlingar — säga nej till både vapen och understöd i annan form? På en sådan politik, som rent av vägrar att diskutera kärnfrågan med västmakterna, har vi bokstavligt allt att förlora men ingen- ting att vinna. Dess enda konsekvens kan bli en isolering, vida fullständigare än den som neutralitetspolitiken ursprung- ligen förutsatte — en isolering som innebär motsättning både till Norden och Västern.

Enligt den amerikanska se- natens Vandenberg-resolution skulle i regionala avtal sam- manslutna stater kunna erhålla garantier om hjälp från USA. Sedermera har det sagts att så- dana garantier skulle ges blott vid ömsesidighet — icke ömse- sidighet i den meningen att ve- derbörande stater skulle lova hjälpa USA vid alla konflikter, utan i den meningen att vissa motprestationer krävdes av de "garanterade" staterna. Här föreligger en given bas för för- handlingar. Vad som behövs är en uppgörelse, en kompromiss som tillfredsställer både Sve- rige, Norge—Danmark och väststaterna. En sådan kom- promiss kan utformas blott ge- nom förhandlingar mellan alla parter. Om Sverige icke är med härpå, blir följden uppen- barligen att Norge—Danmark och väststaterna förhandlar, medan Sverige ställs utanför.

Våra egna intressen, hänsyn- en till våra grannfolk och önskan att trygga freden hän- visar till denna väg. Om den ursprungliga isoleringspolitiken från i början av förra året ånyo upptas, är den oändligt myc- ket farligare än den då var.

Ansatser finns hos oss till en dålig praxis, enligt vilken avgä- ende statsråd, dugliga eller odug- liga, får en förvaltningspost som pension. I fallet Vougt har det tvärtom blivit så att stats- rådsposten fått karaktären av pension. Det är ett ohållbart läge. Finns det inte någon sändebudspost, nog välbetald för att hr Vougt skall ta den och nog avlägsen och obetydlig för att hans placering inte skulle irri- tera vare sig här eller där? Hans fortsatta verksamhet som svenskt statsråd är inte bara en skandal, utan en allvarlig olägenhet — nästan vad som helst, även ett speciellt beslut om pension, vore att föredra.

HISTORIEN, med dess ström av händelser och handlingar, dess påverkningar från folk till folk och från tid till tid, förtä- tas hos Toynbee till berättelsen om tjugu kulturer, vilka var för sig betecknar en misslyc- kad ansträngning att nå ett all- mänmänskligt resultat. Beviset för att dessa kulturer är av- gränsade och likartade enheter skall levereras genom en skild- ring av deras uppkomst, växt och undergång. Men någon så- dan skildring ges inte — den förutsättes i själva verket re- dan existera. Ty vad Toynbee presterar är en framställning av de olika stadierna i den ut- veckling som säges vara typisk för alla kulturer. Han tar, ex- empelvis, upp frågan om kul- turernas uppkomst och löser den genom att ge ett tvärsnitt från olika kulturer. Med den- na metod, enligt vilken kul- turerna blott används som ma- terial för underbyggandet av en tes, bortskymmes svårighe-

ten att bevisa själva tesen, ty vad som skulle bevisas, nämligen kulturernas existens icke blott som historiska hjälpbe- grepp utan som ett slags över- mänskliga enheter, förutsättes i Toynbees redogörelse. De sak- uppgifter som för honom ter sig som bekräftelser på en fast- slagen sanning blir för läsaren därför endast illustrationer till en tvivelaktig tes.

Saken blir klarare om vi stannar vid Toynbees fram- ställning av kulturernas upp- komst. Han berör först vissa försök att lösa detta problem. Med all rätt utdömer han de teorier som velat finna förklar- ringen i rasen, respektive i den för mänsklig odling lätt till- gängliga omgivningen. Genom att ge intrycket av att dessa orimliga hypoteser är de enda som framlagts underlättar han godtagandet av den egna tanke- gången, ett — säkerligen omed- vetet — knep som ofta åter- kommer hos Toynbee, vilken nästan aldrig polemiserar an- nat än mot galningar. Den när- liggande och väl av de flesta godtagna tankegång som ut- vecklats t. ex. av den ameri- kanske antropologen Boas blir alls icke omnämnd. Enligt Boas är det absurt att tänka sig ett kulturellt framåtskridande (na- turligtvis är det här ej fråga om kultur i Toynbees speciella mening) som resultatet av en bestämd faktor; det är fråga om ett samspel mellan läge, klimat, allmän kapacitet hos en grupp eller ett folk, insatser av speciellt intelligenta personer och rent tillfälliga sammanträf- fanden —, och något bestämt och generellt kan härom icke utsägas.

Toynbee kommer däremot, ledd på spåret av några ord ur Goethes "Faust", till slutsatsen att lösenordet för kulturernas uppkomst är "challenge and response", utmaning och svar. Den delvis rent religiöst-mys- tiska motivering för denna uppfattning som Toynbee ger skall här förbigås. Vad han i sitt mera världsliga resone- mang menar är i första rum- met att den ansträngning som kulturskapandet innebär pres- teras vid ett visst motstånd, vid vissa svårigheter. I ett avsnitt ger han en rad exempel som

tyder på att det är i de för mänsklig bebyggelse minst lämpade miljöerna som kulturerna uppstått; naturen har kastat handsken, och människorna har tagit upp den. Då man genom denna fantastiska tankegång blivit beredd att godta allt som är något mindre fantastiskt, kommer en rad exempel på den riktiga lösningen: det är då omgivningens motstånd är lagom stort, då det varken är för lätt eller för svårt att segra som kulturerna uppstår. Flera av de "bevis" som ges på denna sats visar att det är besvärligt att pressa in fakta även i så allmänna resonemang. Den "ofullgångna" skandinaviska kulturen blomstrade, skriver Toynbee, främst på Island; i Skandinavien var det, på grund av klimat och jordmån, för lätt att leva, på Grönland var det för svårt. Invandrarna i Amerika lyckades bäst i Nya England; i Södern var klimatet för bra, i Kanada var det för dåligt. I exempelssamlingar som dessa sammanblandas, väl att märka, inte blott gammalt och nytt, utan stort och smått. Godtyckligheten är stundom härresande. Att Newfoundland för några år sedan på grund av tillfälliga ekonomiska svårigheter tvangs att bli kronkoloni — i stället för dominion — åberopas som bevis på Kanadas olämplighet. Men att Skandinavien numera väl får anses stå på samma kulturella nivå som Island är ett faktum utan betydelse; relationerna mellan dessa länder är nämligen av vikt blott för det skede då det fanns ansatser till en skandinavisk "kultur".

Denna livgivande "utmaning" genom omgivningen är blott en variant av en universell regel. Stimulans till kulturskapande nås också genom andra svårigheter. Ett förlorat slag eller ett förlorat krig är ett exempel. Kartagos nederlag eggade till allt större ansträngningar och aktioner innan staden gick under; Österrike besegrades fyra gånger av Napoleon, men till slut vann det, stimulerat av motgångarna, en avgörande seger. Förföljelser och svårigheter har givit vissa människor och folk (judarna) ökad kraft — ett exempel på samma lag som gör att blinda får fin känsel och att halta män ofta blir smeder.

Om man — med bortseende

från svagheter i detaljer — tar upp hela detta Toynbees resonemang till analys, bör det kanske först konstateras att Toynbee än en gång startar med en självklarhet. Kultur kan inte tänkas utan ett motstånd att övervinna. Odling innebär förändring av omvärlden på ett sätt som för odlaren ter sig som en förbättring. Men ur detta kan i och för sig inga slutsatser dras; kulturprestationer likaväl som andra livsyttringar är alltid ansträngningar — ett slags segrar; att fördenskull påstå att den besegrade är segerns orsak är lika meningslöst som att förklara att trädet är orsaken till att en skogsarbetare hugger ned det.

Från plattheten att kultur innebär övervinande av motstånd och meningslösheten att motståndet alltså är kulturens grund kommer Toynbee emellertid fram till något vida mera bestämt och konstigt. Kulturerna, eller rättare sagt de mänskliga prestationerna, skulde sammanhånga med en given grad av yttre motstånd — inte för stort och inte för litet —, utan precis lagom. Men vilket motstånd är lagom? Här är man framme vid ett cirkelbevis (från oriktig utgångspunkt): det motstånd är lagom som framkallar vederbörande prestation. För att ge ett sken av realitet åt denna tankegång gäller det blott att ge en del praktiska exempel på att "lagom" faktiskt ligger mellan vissa ytterligheter, och det är sannligen inte svårt — allra minst om man är tillräckligt generös mot sig själv för att anlita sådana exempel som de från Norden hämtade.

Då Toynbee talar om förlorade krig, förföljelser osv. som stimulanser och räknar upp en rad "bevis" för denna tes, känner väl varje läsare sig benägen att svara med en uppräknings av nederlag och förtryck som i stället lett till undergång, självuppgivelse eller försökning. Denna invändning söker Toynbee parera genom förklaringen att många dukar under för svårigheterna, medan andra stimuleras; de som går under är blott bevis på naturens slösaktighet. Alltså: de exempel som talar mot Toynbees tes har inte med saken att göra, blott de exempel som talar för den får godtas.

Det bör också påpekas att Toynbees exempel på skildrandens betydelse endast i begränsad utsträckning avser kulturer. Han åberopar ständigt enskilda människors, samhällsklassers och folks öden. Bevisningen är alltså inte bara logiskt ohållbar; den gäller inte den tes som påstås vara bevisad.

Då Toynbee behandlar kulturernas växt anlägger han i stort sett andra synpunkter än då det är fråga om deras uppkomst. Växten består icke, förklarar han, i yttre framgång, vare sig genom erövringar eller tekniska landvinningar; dylika är tvärtom ofta farliga för den "verkliga" växten. Denna består nämligen i ett slags inre fulländning; under ledning av en skapande minoritet, som den stora massan följer och söker efterlikna, övervinnas inre svårigheter, främst tendenser till andlig splittring. Cirkelbeviset skymtar även här, ty Toynbee uttalar att man vid bedömandet av en individs eller en grupp "svar på utmaningar" bör tala om "växt", därest det är fråga om självutveckling, icke om yttre framgång. I det följande finner man att ordet "växt" stundom begagnas i denna speciella mening, stundom i den mera ordinära meningen av allmänt materiellt och ideellt framsteg — en oklarhet som i hög grad underlättar resonemanget.

Endast på ett par punkter skall jag gå in på detta avsnitt hos Toynbee. Frågan om förhållandet mellan samhälle och individ brukar enligt Toynbee besvaras på två skilda sätt. Ett svar går ut på "att individen är en realitet som kan existera och förstås i och för sig och att samhället blott är en massa fristående individer". Det andra svaret innebär att samhället är realiteten; att ett samhälle är ett fulländat och förstället helt, medan individen endast är en del av denna enhet som inte kan existera eller förstås i någon annan egenskap eller miljö. Det finns utan tvivel sociologer som besvarat frågan med dylika absurditeter — de vanliga svaren bland vetenskapsmän är emellertid helt andra. Den falska bild av sociologins uttrycksätt som Toynbee ger bereder honom emel-

lertid tillfälle att uppträda som en nydanare då han besvarar frågan med en av de hundra rimliga definitioner som i realiteten är brukliga.

Till problemet om individ och samhälle anknyter Toynbee sin framställning av kulturernas blomstring; här säges de enskilda och minoritetsgrupperna spela en stor roll, medan de icke beaktas i teorin om kulturernas ursprung. Särskilt framhäves en synpunkt. De skapande individerna är enligt Toynbee ett slags mystiker, och för mystikerna är det kännetecknande att de går från handling till extas och sedan från extas till handling på ett

nytt och högre plan". Fran denna tanke kommer Toynbee fram till temat "withdrawal and return" (försvinnande och återkomst). I religioner och myter, bland människor, djur

och växter finner han exempel på betydelsen av detta tema; Moses försvann till Sinai och kom tillbaka med de tio budorden, jordens grönska följer varje år samma schema, den kristna religionen talar om uppståndelsen och Gudsriket tillkännese. Steget är — för Toynbee — icke långt från dessa reflexioner till tanken att "försvinnande och återkomst" innebär en huvudlinje i det historiska skeendet. At denna fråga ägnas en stor del av avsnittet om kulturernas växt (i huvudarbetet omkring 130 sidor).

Denna framställning hör till de för läsaren mest prövande lärdomsproven i Toynbees arbete. För att klargöra vikten av temat beskriver Toynbee bland annat hur ett trettital historiska personer "försvunnit och återvänt". Caesar reste till Gallien som en skicklig politiker och kom tillbaka som en stor statsman; Lenin deltog tidigt i den ryska revolutionsrörelsen, men vann sedan prestige under sin långa utlandsvistelse och kom tillbaka som ledare; Hindenburg var först general och sedan president — genom hans val 1925 "hävdade sig temat försvinnande och återkomst i elfte timmen". Liknande redogörelser ges för vissa grupper och folk. Minoriteter har dragit sig tillbaka och återkommit som segrare, t. ex. då grekerna i Konstantinopel efter den ottomanska erövringen blev köpmän, men sedan kom åter som betrodda ämbetsmän, eller då de frikyrkliga i England övergick till affärer efter 1660 års restauration och återkom "allsmäktiga ett och ett halvt århundrade senare som upphovsmän till den industriella revolutionen". "Minoritetens försvinnande liknar den gåendes handling då han lyfter ena benet medan han behåller det andra på marken för att göra det möjligt att flytta det lyfta benet framåt. Tiden av isolering svarar mot den tid som det framåtsträckt benet är i luften, och återkomsten svarar mot det ögonblick då detta ben återvänder till marken" osv., osv.

Det sistnämnda temat behandlas över huvud av Toynbee på ett sätt som, tycker man, borde göra varje kritik överflödig. De principiella anmärkningar som gjorts mot hela Toynbees metod är även här giltiga. Men därtill kommer att hela framställningen ter sig absurd icke blott i och för sig, utan i förhållande till det behandlade ämnet.

Toynbees förklaring av kulturernas undergång och hans optimism om vår egen kultur skall behandlas i en tredje och sista artikel